

7. Nuostatų analizė: autentiškos nuostatos

Šios analizės iki-etinė reikšmė

Remiantis apmąstymais apie bendrojo gėrio savitą reikšmę, t. y. apie santykį, kuris turi būti tarp dalyvavimo kaip asmenų savybės ir bendruomenių gėrio, dera analizuoti tam tikras nuostatas, būdingas veikimui ir egzistavimui „kartu su kitais“. Pirmiausia tai solidarumo nuostata ir priešinimosi nuostata. Kiekvienas šių apibrėžtumų – tiek „solidarumas“, tiek „priešinimasis“ savitą prasmę įgyja kokiame nors bendrame veikime ar bendrame egzistavime ir savitu ryšiu su bendruoju gėriu – tai sieksime parodyti. Su šia prasme siejasi tam tikras vertinimas, kuris galiausiai yra etinis vertinimas. Tačiau šioje analizėje sieksime išgauti kiekvienos šių nuostatų veikiau personalistinę reikšmę, atitinkamai ir kiekvienos jų vertinimas turės ne tiek etinę, kiek veikiau iki-etinę reikšmę. Ir toliau siekiame pateikti pačių žmogaus veikimo struktūrų metmenis ir dėl to išryškinti paties veiksmo atlikimo vertę, o ne atlikto veiksmo vertę, kuri plaukai iš ryšio su etine norma. Aišku, kad visą šį nagrinėjimą labai lengva pakeisti etine analize, manant, kad pats veiksmo atlikimas savo imanentinės vertės požiūriu yra gėris, įpareigojantis ir atlikėją, ir kitus. Šis antrasis įpareigojimas yra socialinės etikos esminis elementas.

Perėję į etikos sritį, būtume turėję veiksmo atlikimo vertę laikyti atliekamų veiksmų objektu ir drauge jų norminimo pagrindu. Tačiau čia to nedarome. Siekiame toliau tirti patį veiksmų subjektinį atlikimą ir jų imanentinę vertę kaip „personalistinę“ vertę. Juk šiuose santykiuose atrandame raktą aiškinti savitą asmens dinamiškumą ir įvairių veikimo bei egzistavimo bendruomenių rėmuose. Todėl nuostatų vertinimas, kurį dabar siekiame analizuoti, bus pirmiausia „personalistinis“ ir šia prasme, taip sakant, „iki-etinis“. Tačiau kartu gerai suprantame, kad tiek visoje studijoje, tiek ypač šioje jos dalyje, nuolat esame tie ontologijos ir etikos riba; to priežastis – aksiologinis aspektas, t. y. verčių, kurias sunku išskirti iš asmens ir veiksmo ontologijos, turtingumas.

Solidarumo nuostata

Solidarumo ir priešinimosi nuostatas reikia suvokti kartu, nes viena būtina norint suprasti kitą. Solidarumo nuostata yra fakto, kad žmogus egzistuoja ir veikia kartu su kitais, „natūralus“ sekmuo. Ji yra ir bendruomenės nuostata – bendruomenės, kurioje bendrasis gėris taisyklingai sąlygoja ir sukelia dalyvavimą, o dalyvavimas taisyklingai tarnauja bendrajam gėriui, jį remia ir realizuoja. Solidarumas žymi nuolatinį pasirengimą priimti ir realizuoti tą dalį, kuri tenka kiekvienam dėl to, kad jis yra tam tikros bendruomenės narys. Solidarus žmogus ne tik atlieka tai, ką jam reikia daryti dėl narystės bendruomenėje, bet tai daro vardan „visumos gėrio“, t. y. bendrojo gėrio. Bendrojo gėrio įsisąmoninimas jam liepia siekti už tos dalies, kuri tenka jam pačiam; ši intencionali sąsaja jį įgalina savo dalį iš esmės realizuoti. Solidarumas tam tikru mastu net sulauko nuo perėjimo į svetimos pareigos sritį ir to, kas priklauso kam nors kitam, laikymo savo dalimi. Tokia nuostata atitinka dalyvavimo principą – juk dalyvavimas, paimtas objektiškai ir „materialiai“, nurodo žmonių tam tikras veikimo ir egzistavimo bendruomeninės struktūros dalis. Solidarumo nuostata atsižvelgia į šias dalis, kurios tenka kiekvienam bendruomenės nariui. Pareigos, kuri man nepriklauso, perėmimas iš esmės priešingas bendruomenei ir dalyvavimui.

Tačiau kai kuriais atvejais solidarumas šito reikalauja. Tokiais atvejais užsisklendimas savo dalyje reikštų solidarumo nebuvimą. Tai netiesiogiai įrodo, kad solidarumo nuostatoje sąsaja su bendruoju gėriu turi būti nuolat gyvybinga, turi dominuoti tiek, kad žmogus žinotų, kada reikia imtis kai ko daugiau negu savo įprastinės dalies veikimo ir atsakomybės sferoje. Solidarumo nuostatai būdinga įžvalgi bendruomenės poreikių nuojauta padaro, kad viršum visų pasidalijimų ir partikuliarizmų joje išryškėja tam tikras papildantysis bruožas: pasirengimas veiksmu, kurį atlieku, „papildyti“ tai, ką atlieka kiti bendruomenės nariai. Šis bruožas yra tartum dalyvavimo prigimties vidinis elementas, o dalyvavimą čia suprantame jau subjektiškai, t. y. kaip kiekvienam tenkančią dalį bendruomeninėje veikimo ir egzistavimo struktūroje. Todėl galima sakyti, kad dalyvavimo kaip asmens savybės esminė išraiška yra solidarumo nuostata. Ši nuostata žmogų įgalina save realizuoti papildant kitus.

Priešinimosi nuostata

Solidarumo nuostata vis dėlto nepašalina galimybės priešintis. Priešinimasis iš esmės suderinamas su solidarumu. Tas, kuris priešinasi, nepasišalina iš dalyvavimo bendruomenėje, neatsisako savo pasirengimo veikti bendrojo gėrio labui. Žinoma, priešinimasis galima suprasti ir kitaip. Bet čia priešinimasis suprantame kaip iš esmės solidarią nuostatą. Ne kaip bendrojo gėrio ir dalyvavimo poreikio neigimą, bet būtent kaip jų patvirtinimą. Priešinimosi turinys yra tik bendrojo gėrio sampratos būdas ir pirmiausia jo įgyvendinimo būdas, ypač dalyvavimo galimybės požiūriu. Įvairių buvusių ir esamų priešinimasis žmogaus egzistavimo ir veikimo „kartu su kitais“ sferoje patyrimas moko, kad žmonės, kurie priešinasi, nenori palikti bendruomenės. Tiesiog priešingai, ieško savo vietos bendruomenėje – tad ieško dalyvavimo ir tokios bendrojo gėrio sampratos, kad galėtų geriau, pilniau ir veiksmingiau dalyvauti bendruomenėje. Įvairūs pavyzdžiai rodo, kad žmonės priešinasi, tad laikosi priešinimosi nuostatos dėl to, jog jiems būtent rūpi bendrasis gėris. Pavyzdžiui, tėvai, kurie priešinasi dėl to, kad jiems labai rūpi kuo geriau išauklėti vaikus, arba valstybės vyrai, kurie lieka opozicijoje, nes jiems rūpi tautos ir valstybės gėris.

Galbūt tai nėra pavyzdžiai, visapusiškai iliustruojantys priešinimosi esmę, šiaip ar taip, jie ją nurodo. Priešinimosi nuostata yra savojo bendruomenės matymo funkcija, jos gėrio ir gyvo poreikio dalyvauti bendrame egzistavime, o ypač bendrame veikime. Tokį priešinimasis reikia laikyti konstruktyviu. Jis yra pačių bendruomenių taisyklingos struktūros sąlyga, jų taisyklingos organizacijos sąlyga. Šią sąlygą dera apibrėžti dar tiksliau. Turime omenyje tokią bendruomenių struktūrą, tokią jų organizaciją, kad priešinimasis, atsirandantis esminio solidarumo pagrindu, galėtų jų rėmuose ne tik reikštis, bet kad galėtų tapti konstruktyvus. Žmonių bendruomenės struktūra taisyklinga tada, kai pagrįstas priešinimasis joje ne tik įgyja pilietinę teisę, bet ir yra tiek veiksmingas, kiek to reikalauja bendrasis gėris ir dalyvavimo teisė.

Dialogo prasmė

Tad matome, kad bendrasis gėris turi būti suprantamas dinamiškai, o ne statiškai – tai jau buvo anksčiau sakyta. Jis turi iš esmės suteikti laisvę solidarumo nuostatai, tačiau negali užsiskliausti nuo priešinimosi ir nuo jo atsiriboti. Atrodo, kad tokioje žmonių bendruomenės ir dalyvavimo struktūroje labai deramai išskyla dialogo principas. Sąvoka „dialogas“ turi įvairias reikšmes. Čia rūpi išryškinti vieną jų – būtent tą, kuri gali būti taikoma formuojant ir gilinant žmonių solidarumą taip pat priešinimusi. Juk priešinimasis žmonių bendrąjį gyvenimą ir bendradarbiavimą gali daryti sunkesnį, bet neturi jo nei gadinti, nei daryti neįmanomą. O dialogo principas, atrodo, įgalina priešinimosi situacijoje išgauti tai, kas yra teisinga ir derama, palikdamas nuošalėje grynai subjektyvias nuostatas ar nusiteikimus. Šios nuostatos ir nusiteikimai būna įtampos, žmonių konfliktų ir kovos žarija. O tai, kas teisinga ir derama, visada asmenį pagilina ir bendruomenę praturtina. Dialogo principas toks sėkmingas dėl to, kad nenusigręžia nuo įtampos, konfliktų ir kovos,

kuriuos liudija įvairių žmonių bendruomenių gyvenimas, ir kartu iškelia tai, kas juose teisinga ir derama, kas gali būti gėrio žmonėms šaltinis. Reikia pripažinti dialogo principą nepaisant sunkumų, su kuriais susiduriama jį įgyvendinant.

8. Nuostatų analizė: ne-autentiškos nuostatos

Autentiškos ir ne-autentiškos nuostatos

Viską, kas iki šiol sakyta solidarumo ir priešinimosi tema, taip pat dialogo principo bendrąją aprobaciją (specialioji aprobaciją pareikalautų atskiro traktato) nuolat tenka verifikuoti remiantis tiesa apie asmenį ir veiksmą, kurią nelengvai priėjome visoje šioje studijoje. Atrodo, kad solidarumo nuostata, taip pat priešinimosi nuostata yra iš esmės autentiškos. Juk kiekvienoje jų gali realizuotis ne tik dalyvavimas, bet ir veikiančio asmens transcendencija. Šią transcendenciją, apsisprendimą ir realizaciją anksčiau įvairiapusiskai analizavome. Atrodo, kad abiejose minėtose nuostatose transcendencija gali deramai atlikti savo funkcijas. Tad šia prasme jos yra autentiškos nuostatos, kiekviena jų skaitosi su „personalistine“ veiksmo verte.

Akivaizdu, kad, pripažįstant bendrąją ir esminę aprobaciją, kiekvienos nuostatos esminiai elementai ir konkrečios apraiškos turi būti nuolat tikrinamos. Juk nesunku šioje srityje iškreipti ir solidarumo nuostatą, ir priešinimosi nuostatą, jas *in concreto* padarant ne-autentiškomis, netekusiomis tikrosios „personalistinės“ vertės nuostatomis. Kriterijus čia yra tas dinaminis prisiderinimas prie tiesos (plg. III skyrių), toks esminis veikiančio asmens transcendencijai. Šį prisiderinimą atspindi sąžinės teisumas. Sąžinės teisumas yra žmogaus nuostatų autentiškumo egzistavimo ir veikimo „kartu su kitais“ srityje galutinis rodiklis. Tokioje sąžinėje turi ieškoti savo išraiškos ir bendrasis gėris. Ji bendrajam gėriui garantuoja dinamiką ir dalyvavimo gyvybingumą.

Kalbant apie galimą autentiškumo praradimą, gresiantį solidarumo ir priešinimosi nuostatoms – kiekvienai kita kryptimi ir kiekvienai dėl kitos priežasties, – reikia aptarti ne-autentiškas nuostatas. Šias nuostatas žymėsime labai dažnai vartojamais terminais, nors, galbūt, veikiau populiariais negu moksliniais. Kalbama, būtent, apie konformizmo nuostatą ir antrąją, kurią pavadinsime nesikišimu. Kiekviena jų gali išsivystyti iš autentiškų solidarumo ir priešinimosi nuostatų, joms netenkant tų esminių elementų, kurie determinuoja dalyvavimą ir drauge jų personalistinę vertę. Laipsniškai prarasdami šiuos elementus, galime solidarumą pakeisti konformizmu, o priešinimąsi – nesikišimo nuostata. Tai būtų atsitiktinis iškraipymas. Vis dėlto atrodo, kad abi minėtos nuostatos yra ne-autentiškos dėl esminių priežasčių, o ne tik dėl to, kad yra solidarumo ir priešinimosi nuostatų iškraipimas. Šiuo požiūriu pamėginsime jas trumpai paanalizuoti arba bent apibūdinti.

Konformizmas kaip ne-autentiška nuostata

Pavadinimas „konformizmas“ kalba apie panašumą ir supanašėjimą su kitais, o tai savaime yra natūralus procesas ir, esant tam tikroms sąlygoms, pozityvus, taip pat kūrybingas, konstruktyvus. Tokie kūrybingi ir konstruktyvūs žmonių supanašėjimai bendruomenėje yra solidarumo patvirtinimas ir jo klestėjimas. Tačiau be šių pozityvių asociacijų, terminas „konformizmas“ nurodo, kai ką negatyvaus. Būtent, jis nurodo esminio

solidarumo nebuvimą ir kartu vengimą priešintis. Jei konformizmas kalba apie supanašėjimą su kitais bendruomenėje, tai tik išorės ir paviršutiniška prasme, neturinčia asmeninio įsitikinimo ir pasirinkimo pagrindo. Konformizmo nuostatoje glūdi pirmiausia tam tikras nuolankumas, savita atmaina to *pati*, kuriame žmogus-asmuo yra tik „vyksmo“ objektas, o ne savo nuostatos ir savo užsiangažavimo bendruomenei agentas. Žmogus nekuria bendruomenės, veikiau tartum „leidžiasi nešamas“ anoniminės daugumos. Konformizmo nuostatoje slypi asmeninės transcendencijos – apsisprendimo ir pasirinkimo – jei ne neigimas ar apribojimas, tai bent silpnumas. Iš to kyla personalistinio momento nebuvimas šioje nuostatoje. Žinoma, konformizmo problema nėra vien tik nuolankumas kitiems bendruomenės nariams. Daugeliu atvejų tai gali turėti pozityvią reikšmę. Turima omenyje kas kita: esminis atsisakymas save realizuoti veikime „kartu su kitais“ ir šiuo veikimu. Žmogus-asmuo tartum sutinka su tuo, kad bendruomenė jį pasiima.

Tačiau kartu jis save atima iš bendruomenės. Konformizmas yra dalyvavimo tikraja šios sąvokos reikšme neigimas. Tikrasis dalyvavimas pakeičiamas dalyvavimo regimybe, paviršutinišku prisitaikymu prie kitų, neįsitikinus ir autentiškai neužsiangažavus. Tad žmogui būdingas sugebėjimas kūrybiškai formuoti bendruomenės tartum atidedamas ar net iškreipiamas. To padariniai bendrajam gėriui, kurio dinamizmas plaukai iš tikrojo dalyvavimo, turi būti neigiami. Konformizmas žymi kai ką priešingo, nes sukuria veikiau abejingumo bendrajam gėriui situaciją. Jame galima įžvelgti savitą individualizmo atmainą: bėgimą nuo bendruomenės, kuri gresia individo gėriui, lydimą poreikio slėptis nuo bendruomenės išorinės regimybės kauke. Konformizmas neša veikiau „vienodumą“ negu vienovę. Po vienodumo paviršiumi vis dėlto glūdi diferenciacija, ir bendruomenės uždavinys – sudaryti sąlygas diferenciaciją paversti dalyvavimu. Konformistine situacija negalima pasitenkinti. Juk situacijoje, kurioje žmonės tik išoriškai prisitaiko prie bendruomenės reikalavimų – ir tai daro pirmiausia siekdami sau naudos arba išvengti nemalonumų, – ir asmuo, ir bendruomenė patiria neatlyginamus nuostolius.

Nesikišimo nuostata

Atrodo, kad nuostatai, kurią pavadinome nesikišimu, nerūpi sąsajos su bendruoju gėriu tos regimybės, kurios būdingos konformizmui. Tam tikra prasme nesikišimas yra labiau autentiška nuostata, bet iš esmės ir ji „serga“ autentiškumo trūkumu. Konformizmas vengia priešintis, o nesikišimas nusigręžia nuo konformizmo. Tačiau tuo jis netampa autentišku priešinimusi. Priešinimosi esmę sudaro užsiangažavimas bendrajam gėriui ir dalyvavimui. Nesikišimas tėra atsitraukimas. Galbūt tai protesto ženklas, bet dalyvauti nemėginama. Tad nesikišimas – dalyvavimo stygius, žmogaus nebuvimas bendruomenėje. Patarlė sako, kad nesantieji visada neteisūs. Nesikišimas daugeliu atvejų patvirtina šios patarlės pagrįstumą, nors kai kuriais atvejais manoma, kad nebuvimas taip pat turi prasmę, kad nesantysis turi savo argumentus. Tokiais atvejais nesikišimas gali būti tartum kompensuojanti nuostata žmogui, kuris nepajėgus solidarumui ir nemato galimybės priešintis. Keblu neigti, kad tokia nuostata gali būti pasirinkta sąmoningai, ir tada keblu jai nepripažinti esminės personalistinės vertės. Tačiau jei yra nesikišimo nuostatą pateisinantys argumentai, tai tie patys argumentai turi būti kaltinimas bendruomenei. Juk pagrindinis bendruomenės gėris yra galimybė dalyvauti. Kai dalyvavimas negalima – tai rodo nesikišimas kaip šiuo atveju pagrįsta nuostata, – tada bendruomenė negyvena taisyklingai. Joje nėra tikrojo bendrojo gėrio, kadangi šios bendruomenės nariams „nesikišimas“ tapo vienintele išėjimi.

Nepaisant visų argumentų, kurie gali pateisinti nesikišimą kaip *sui generis* kompensuojančią nuostatą, šiai nuostatai nejmanoma pripažinti autentiško pobūdžio egzistavimo ir veikimo „kartu su kitais“ sferoje. Nesikišimo nuostata daugeliu atžvilgių susieina su konformizmo nuostata, jau nekalbant apie tai, kad kartais

Ji gali virsti koku nors „konformistiniu nesikišimu“. Tačiau ir vienos, ir kitos nuostatos atveju žmogus pirmiausia atsisako save realizuoti veikime „kartu su kitais“. Jis įsitikinęs, kad bendruomenė jį atima iš jo paties, todėl stengiasi save izoliuoti nuo bendruomenės. Konformizmo atveju siekia tai daryti išsaugodamas regimybės, nesikišimo atveju, matyt, regimybės veikiau nerūpi. Abiem atvejais iš žmogaus būna išplėšta kažkas labai esmingo. Išplėšiamas tas dalyvavimo kaip asmens savybės dinaminis bruožas, kuris leidžia asmeniui realizuoti veiksmus ir šiais veiksmais autentiškai realizuoti save egzistavimo ir veikimo kartu su kitais bendruomenėje.

